

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Бурятия

Республиканский бурятский национальный лицей интернат №1

ГБОУ "РБНЛИ № 1"

РАССМОТРЕНО

Руководитель МО
учителей начальных
классов

Цыренжапова Б.П.
Приказ №1 от «30» 08
2023 г.

СОГЛАСОВАНО

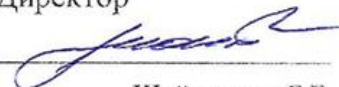
Заместитель директора
по УВР

Цыбикова Д.Д.
Приказ №1 от «30» 08 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Шойнжонов Б.Б.
Приказ №1 от «30» 08 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Батомункуевой Л.М.

Класс: 1 Б

Предмет: Үзэглэл

Оролто үгэ

Ямаршые арадай хэлэн өөрэ байдалаараа, ниитэ үүргээрээ онсо удхатай. Хэлэн гээшэ хүнүүдэй хоорондоо харилсаха, бэе бээдээ нүлөөлхэ, эрдэм ухаа үзэхэ, ойлгожо абаха хэрэгсэл, арадай соёл болбосорол хадагалаад байһан гуламта, хүн бүхэнэй, арад бүхэнэй, өөрэ һанал бодол харуулһан түхэл болоно, тиихэдэ арад бүхэнэй уран зохёол түрэл хэлэн дээрэ бэшэгдэнэ. Тиимэхээ һургуулида үзэгдэдэг предметүүд соошые хэлэн өөрын һууритай.

Эхин һургуулида үзэгдэдэг буряад хэлэн хадаа бүхэлиин нэгэ хубинь, нүгөөдэ шатада үзэгдэдэг буряад хэлэнтэй холбоотой. Дунда һургуулида буряад хэлэ үзэхэдөө һурагша бүхэн түрэл хэлэн дээрэ аргагүй һайнаар уншажа, зүбөөр бэшэжэ, сэбэр ульгамаар хэлэжэ, хүнэй хэлэһые абаһаар хүнгэнөөр ойлгожо абаха шадабаритай, тиихэдэ буряад хэлэнэй теори мэдэхэ болоод гараха аргатай.

Эхин һургуулида үзэгдэхэ буряад хэлэн дунда һургуулиин буряад хэлэнэй удхатай тааруу, эндэ нэрлэгдэһэн шадабаринуудай үндэһэ һуури хүгжөөхэ уялгатай, тодорхойлбол, үхибүүн түрэлхи хэлээ мэдэхэ, буряад хэлэтэй буряад хүн гээшэб гэжэ бээ мэдэрхэ, хэлэлгээ хүгжөөхэ зорилготой.

Эхин һургуулида үзэгдэдэг буряад хэлэнэй гол зорилго: түрэл буряад хэлэн дээрэн бэшүүлжэ, уншуулжа, харилсуулжа һургаха; буряад хэлэн гэһэн наукатай танилсуулха.

Эхин классуудта түрэл хэлэ зааха тодорхой зорилгонууд гэхэдэ:

1. Хэлэн ухаан хоёрой хоорондо нягта холбоотой байдаг дээрэхээ үхибүүдые түрэл хэлэндэнь һургахадаа, тэдэнэй ухаан бодолые хүгжөөхэ, баяжуулха.
2. Һурагша бүхэниие зүбөөр, уран гоёор, удхыень ойлгон уншаха дадалтай болгохо.
3. Түрэл арадай ёһо заншалнуудые болон сэсэн мэргэн һургаалнуудые ойлгуулха.
4. Эхэ орондоо, түрэн тоонто нюотагтаа, түрэл хэлэндээ, арад зондоо, бэшэшые үндэһэтэндэ дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.
5. Һурагшадай аман хэлэлгы хэшээл бүхэндэ баяжуулангаа, тэдэниие эли тодоор, литературна хэлэн дээрэ хэлүүлжэ, һанал бодолыень алдуугүйгөөр, сэбэр гоёор бэшүүлжэ һургаха гэхэ мэтэ.

Эхин шатын классуудта үзэгдэхэ буряад хэлэнэй программа гол шухала хоёр бүлэгһөө бүридэнхэй:

- 1) Грамотада хургаха шата, хэлэлгэ хүгжөөлгэ.
- 2) Грамматика, бэшэгэй дүрим үзэхэ шата, хэлэлгэ хүгжөөлгэ.

Энэ буряад хэлэнэй программа мүнөөнэй эрилтэдэ харюусамаар, үхибүүдэй наһанда, хүгжэлтэдэнь таарамжатайгаар зохёогдоһон байха. Эхин шатада шэнэ эрилтэнүүд табигдана. Тэдэ эрилтэнүүд үхибүүдые хүмүүжүүлхэ, хүгжөөхэ хэрэгтэ гүрэн түрын харасын ондоо болоһониёе харуулна. Тус программын гол шэглэлнүүд гээшэ хадаа иимэнүүд:

1. Бэшэхэ шадабаритай болгохо.
2. Харилсаха шадабаритай болгохо.

Эхин хургуулиин буряад хэлэнэй программын харасаар үхибүүдэй бээлүүлхэ гол үйлэ хадаа бэшэлгэ (письмо) болохо. Энэ ажаябуулга гурбан гол онсо байдалда тааруу: нэгэдэхээр, бэшэлгэ эхин хургуулиин үхибүүдтэ урдань дайралдаагүй, шэнэ үйлэ хэрэг болоно; хоёрдохёор, бэшэжэ байхадаа, хурагшад лингвистическэ ойлгосонуудтай танилсана, тэдэниёе һайнаар ойлгожо, хэрэглэжэ хураха аргатай болоно; гурбадахяар, бэшэжэ байха үедөө буряад хэлэнэй теори баримталан, ойлгосонуудыень хэрэглэн, даабаринуудыёе дүүргэхэ, тиихэдэе юрэнхылһэн үйлэ шадабаринуудтай болохо.

Хоёрдохи шэглэл баримталхада, иимэнүүд онсонууд анхарал татана: нэгэдэхээр, үгэ, тэрэнэй удха, үгын олон ондоо мэдэрэл харуулдагынь, ү гын стилистикээрэе илгаралынь ойлгуулха; хоёрдохёор, аман ба бэшэгэй хэлэлгэтэй, аман хэлэлгын янзонуудтай: диалог, монолог, бэшэгэй хэлэлгын гол янзатай – текст (бодомжолго, зураглал, домоглол) танилсуулха, хэрэглэжэ хургаха; гурбадахяар, харилсаанай этикеттэй (буряад арадай заншалта харилсаха аргуудтай) танилсуулха.

Нэгэдэхи класста буряад хэлэ үзэхэ гол ба тодорхой зорилгонуудыёе бээлүүлхын тулада зохёогдон хэблэгдэһэн тусхай комплект: номууд («Үзэглэл», «Мүшэхэн»), ажалай дэбтэрнүүд, методическа заабаринууд, шалгалтын хүдэлмэринүүд, диктантнуудай суглуулбари г.м. хэрэглэгдэнэ.

Грамотада хургалгын үе буряад хэлэ үзэлгын бэлэдхэлэй үе гээд нэрлэхэдэ болоно. Энэ үедэ үхибүүд түрэл хэлэнэйнгээ абяануудай системэтэй, тодорхойлбол: үзэгтэй зэргэсүүлэн абяантай танилсана, аялган болон хашалган абяануудыёе, хонгёо, бүдэхи, хатуу, зөөлэн хашалган абяануудыёе, эрэ ба эмэ абяануудыёе илгаруулжа, уншажа хурана, тиихэдэ хөөрһэн, асууһан, шангадхаһан мэдүүлэлнүүдэй аянга ойлгожо абана. Үхибүүд

абяануудыг үгүүлжэ, үзэгөөр харуулжа, бэшэжэ, үгыг үенүүдтэ, үенүүдыг абяануудта хубаажа нурана, үгүүлэгдэжэ байһан үгэ сооһоо абяануудыг илгажа нурана.

Тиихэдэ грамотада нургалгын үедэ үхибүүд зүб бэшэжэ нурана: буряад хэлэнэй гол дүрим болохо аялганай тааралдалай практическа аргуудаар танилсана, тэрэ зуураа үгын бии бололгыг ойлгожо абаха боломжо баһа үгтэнэ.

Үгэ гэхэн ойлгосо үзэхэдөө, тэрэ гансашье үгүүлэгдэнэ бэшэ, үшөө юумэ, тэмдэг, үйлэ нэрлэнэ, үгэ бүхэн ямар ба даа удхатай байна гэжэ ойлгоно.

Үгэнүүдтэ асуудалнуудыг табихадаа, хоорондонь холбон харилсуулхадаа, нурагшад морфологиин талаар түрүүшын ойлгосонуудыг мүн лэ практическа аргаар олоно.

Грамотада нургалгын үедэ мэдүүлэл, текст гэхэн ойлгосонууд үгтэнэ. Нурагшад мэдүүлэл бүхэн бэшэг дээрэ хоорондоо точконуудаар илгагдадаг, эхиндэнэ ехэ үзэг бэшэгдэдэг гэжэ ойлгоно, мэдлэлнүүдыг үгүүлжэ байхадаа, тусхай аянга хэрэглэнэ, тэрээн сооһоо үгэнүүдыг илгажа нурана, мүн мэдүүлэлнүүдыг дэлгэрэнгы болгохо шадабаритай болоно.

Текст уншажа эхилхэдэ, үхибүүд уншалга гэжэ тусхай ажаябуулгын онсо журамуудтай танилсана, зүбөөр уншажа нурана.

Грамотада нургалгын болон хэлэлгэ хүгжөөлгын программа

I. Бэлэдхэлэй үе (15 час)

Грамотада нургалга хоёр хубиһаа бүридэнэ: бэлэдхэлэй ба үзэглэлэй. Грамотада нургалгын бэлэдхэлэй үедэ хэрэглэгдэхэ хөөрэлдөөнэй 15 хэшээл хараалагдана. Бэлэдхэлэй үе сентябрь һарада үнгэргэгдэжэ, саашань үзэглэлэй үе эхилнэ. Үзэглэлэй үедэ хэгдэхэ хүдэлмэридэ программаар 80 час хараалагдана. Энэ үедэ нурагшад абяан ба үзэгүүдтэй танилсажа, уншалга бэшэлгэ хоёрто нураха болоно.

Нэгэдэхи класста буряад хэлэ үзэхэ программын гол шухала зорилгонь хадаа хэлэлгэ хүгжөөлгэ ба грамотада нургалга болоно. Грамотада нургалга хэлэлгэ хүгжөөлгэтэй нягта холбоотойгоор, тэрэнэйнгээ үндэнэ нуури дээрэ эмхидхэн ябуулагдаха ёһотой.

Зургаа һаһатай үхибүүд олонхи ушарта нургуулида ерэхэдэ, үгэ хэлээршье тулюур, һанал бодолоо гүйсэд дамжуулха дадал багатай байдаг ха юм. Тиимэнэ тус хүдэлмэри саг үргэлжэ, тусхай системэтэйгээр, нягта гуримтайгаар ябуулагдажа, түрүүшын үдэрһөө литературна буряад үгэнүүдэй

удхыень нютагай үгэтэй сасуулан ойлгуулха, хэшээл бүхэндэ шэнэ үгэнүүдтэй танилсуулгын хүдэлмэри хэгдэхэ.

Хэлэлгэ хүгжөөлгэ үхибүүдэй ухаан бодолой хүгжэлтэтэй нягта холбоотой юм: тиимэхэ түбхын түрүүн үхибүүдэй харахан мэдэхэ юумэн тухай хэлүүлжэ, мэдүүлэл зохёолгохо, һүүлээрнь гурба-дүрбэн мэдүүлэлһээ бүридэһэн хэлэлгэ зохёохо дүршэлтэй болгохо. Тус хүдэлмэри үри дүнтэйгөөр ябуулхын тула элдэб янзын гоё зурагууд, техникескэ хэрэгсэлнүүд, аман зохёолһоо: оньһон ба жороо үгэнүүд, таабаринууд, шүлэгүүд, дуунууд үргэнөөр хэрэглэгдэхэ.

Багшын урда иимэ зорилгонууд табигдана:

- үхибүүдэй аман хэлэлгэ үдэр бүри хүгжөөхэ, баяжуулха;
- үнгэтэ сюжетнэ зурагууды хэрэглэжэ, үхибүүдэй аман хэлэлгэ, ухаан бодолыень хүгжөөхэ;
- шэнэ үгэнүүдэй удхатай танилсуулха, тэдэниие хэлэлгэдээ хэрэглэхэ дадалтай болгохо;
- багшын табиһан асуудалда гүйсэд харюу үгэжэ шадаха;
- хэлэлгэ сооһоо мэдүүлэл, мэдүүлэл сооһоо үгэ илгажа һураха;
- үгэ юумэ нэрлэнэ ба үгэ олон удхатай гэжэ ойлгохо;
- үгэнүүдэй хоорондохи холбоо оложо һураха;
- богони үгые үенүүдтэ һалгааха, үеһөө абья илгаха дадалтай болгохо;
- аялган болон хашалган абьяануудай илгаае модель дээрэ харуулжа шадаха;
- мэдүүлэл схемэ дээрэ харуулха шадабаритай болгохо;
- багшын аманһаа шүлэг, оньһон үгэнүүдые, жороо үгэнүүдые сээжэлдэхэ, таабаринууды тааха дадалтай болгохо;
- бэшэлгын дэбтэр соохи үзэгүүдэй хубинууды, дүрсэнүүды бэшэхэ, мүн элдэб юумэнүүды зураха дадалтай болохо.

Бэлэдхэлэй үедэ иимэнүүд темэнүүдээр хөөрэлдөө үнгэргэхэдэ болоно: «Миний гэр бүлэ», «Манай һургуули», «Буряад һайхан оромни», «Манай класс».

Бэлэдхэлэй үеын түрүүшын хэшээлһээ эхилжэ, бэшэлгэдэ бэлэдхэл хэгдэхэ ёһотой. Үзэгүүдэй элементнүүды бэшүүлжэ һургаха. Дэбтэр соохи даабаринууды түрүүн багшын хүтэлбэри доро, удаань өөһэдөө бэшэжэ шадаха ёһотой. Дэбтэрэй түрүүшын нюурнуудта үгтэһэн жэшээнүүды дүүргэхэдээ, түрүүн багша самбарта бэшэжэ харуулха. Уридшалан багша

самбарта эли тодоор зуража, жэшээ харуулха ёһотой, хаанаһаа эхилээд, хаана хүрэтэр яажа бэшэхэб гэжэ ойлгуулха.

Энэ мэтээр грамотада хургалгын бэлэдхэлэй хэшээлнүүдые хэжэ дүүргээд, саашадаа үзэглэлэй үедэ хэгдэхэ ёһотой грамотада хургалгын болон хэлэлгэ хүгжөөлгын хүдэлмэри ябуулагдажа эхилхэ болоно.

II. Үзэглэлэй үе (80 час)

Фонетикэ сооһоо: абяанууд; тэдэнэй хоорондохи илгарал: аялган ба хашалган абяанууд, тэдэниие тэмдэглэһэн үзэгүүд. Түргэн, удаан, дифтонг аялган абяанууд ба үзэгүүд. Үе, үе бии бололгодо аялгануудай үүргэ. Эрэ, эмэ, эрсэ аялганууд. Йотированна аялган үзэгүүд.

Хашалган абяанууд ба үзэгүүд. Хатуу ба зөөлэн хашалганууд. Хонгёо ба бүдэхэ хашалганууд. Зөөлэн хашалган абяануудай тэмдэг(и, ии, ю, юу, е, еэ, ё, ёо, я, яа, ь) Зөөлэн ба хатуу тэмдэгүүд.

Үзэглэлэй үедэ багша уншуулжа, бэшүүлжэ хургана, хэлэлгэ хүгжөөнэ, уншаха дуратай болгоно.

Лексикэ сооһоо – үгэ бүхэн юушьеб даа нэрлэнэ, олон удхатай байдаг, тиин нэгэ юумэн ондо ондоо үгөөр нэрлэгдэдэг гэжэ ойлгоно. Үгэ хэлэлгэ соогоо хэрэглэжэ, алибаа юумэн, үзэгдэл, байдал тухай хөөрэнэ.

Морфологиһоо – үгын удха дээрэ үндэһэлэн, үхибүүдые «юумэн», «шанар», «үйлэ» гэхэн грмматическа шанарнуудтай танилсуулна.

Синтаксис болон пунктуациһаа - нэн түрүүн үгэнүүдэй хоорондохи холбоо харуулагдана. Мэдүүлэл тухай ойлгосотой болоно. Асууһан, идхаһан, хөөрэхэн, шангадхаһан аянгатайгаар мэдүүлэлнүүдые үгүүлнэ, уншана, тусхай аянга харуулһан тэмдэгүүдтэй танилсана (?!).

Бэшэлгэдэ хургалга (19 час).

Бэшэлгын хүдэлмэри грамотада хургалгын хэшээлдэ хэгдэхэ. Партадаа зүбөөр нууха, дэбтэрээ зүбөөр табиха, ручкаяа ба крандашаа зүбөөр бариха дадалтай болохо. Гараһан үзэгүүдээ, тэдэнэй хоорондохи холболтые нэгэ жэгдээр ниилүүлэн бэшэхэ. Ехэ ба бага үзэгүүдые, тэдэнэй холболтонуудые зүбөөр бэшэхэ дадалтай болохо. Багшын хүтэлбэри доро үгэнүүд ба мэдүүлэлнүүдые (3-4 үгэхөө бүридэхэн) зүбөөр бэшүүлжэ хургаха. Дарамал ба бэшэмэл үгэнүүдые болон мэдүүлэлнүүдые уншуулаад, алдуугүйгөөр буулгажа бэшүүлхэ. Хүнгэн үгэнүүдые багшын уншалга доро зүбөөр бэшэхэ дүршэлтэй болгохо. Мэдүүлэлэй эхиндэ, хүнэй болон гэрэй амитадай нэрэдэ ехэ үзэг бэшэхэ дүрим ойлгожо, зүбөөр бэшэжэ хургаха.

Календарна-тематическа түсэблэлгэ

№ п/п	Темэ	Час		Внеурно заняги
1	Буряадхан оромнай уужамхан даа..	1ч	04.09	
2	Би хурагша болооб!	1ч	05.09	
3	Аман ба бэшэгэй хэлэлгэ гэжэ юун бэ?	1ч	06.09	
4	Үгэ юунһээ бүридэнэб?	1ч	07.09	Буряад орон – 08.09
5	Үе гэжэ юун бэ?	1ч	11.09	
6	Абаяанууд ямар байдаг бэ?	1ч	12.09	
7	Аялган абяанууд ямар байдаг бэ?	1ч	13.09	
8	Хашалган абяанууд ямар байдаг бэ?	1ч	14.09	Манай хургуули – 15.09
9-10	<u>Өөрөө уншахада гоё даа!</u> А а, АА аа, Ай. ай Амитадта анхарал хэрэгтэй!	2ч	18.09 19.09	
11-12	О о, Оо оо, Ой ой	2ч	20.09 21.09	Амитад, шубууд – 22.09
13-14	У у, Уу уу, Уй уй	2ч	25.09 26.09	
15-16	Хашалган н абяан ба Н,н, М м, Л л үзэгүүд	2ч	27.09 28.09	Намар – 29.09
17-18	Хашалган р абяан ба Р,р үзэгүүд. Хатуу хашалган, зөөлэн хашалган	2ч	02.10 03.10	

19	Тургэн и, удаан ии аялган. Ы а абяан ба үзэгүүд	1ч	04.10	
20	Тургэн и,ы удаан ии аялган абяан ба үзэгүүд, эрсэ аялганууд	1ч	05.10	Ойн амитад – 06.10
21-22	Хашалган ш абяан ба Ш,ш үзэгүүд	2ч	09.10 10.10	
23-24	Хашалган х абяан ба Х,х үзэгүүд	2ч	11.10 12.10	5 хушуу мал – 13.10
25-26	Хашалган һ абяан ба һ үзэг	2 ч	16.10 17.10	
27-28	Хашалган г абяан ба Г,г үзэгүүд	2ч	18.10 19.10	Мойһон – 20.10
29-30	Хашалган т абяан ба Т,т үзэгүүд	2ч	23.10 24.10	
31-32	Хашалган д абяан ба Д,д үзэгүүд	2ч	25.10 26.10	Морин. Дааган. Адуушан – 27.10
33-34	Хашалган б абяан ба Б,б үзэгүүд	2 ч	07.11 08.11	
35-36	Хашалган с абяан ба С,с үзэгүүд	2ч	09.11 13.11	Проектнэ ажал «Манай хургуули» - 10.11
37-38	Тургэн э, удаан ээ , дифтонго эй аялган абяан ба үзэг	2 ч	14.11 15.11	
39-40	Аялган [ү], [үү], [үй] абяанууд ба үзэгүүд	2ч	16.11 20.11	Үнэгэн – 17.11
41-42	Удаан Өө өө аялган абяан ба үзэг	2 ч	21.11 22.11	

42-44	Хашалган з абяан ба З,з үзэгүүд	2 ч	23.11 27.11	Заан – 24.11
45-46	Хашалган ж абяан ба Ж,ж үзэгүүд	2 ч	28.11 29.11	
47-48	Түргэн я,ё,е, ю удаан яа.ёо, еэ, юу аялган абяан ба үзэгүүд	2 ч	30.11 04.12	Ямаан – 01.12
49-50	Түргэн я, удаан Яа, яа аялган абяан ба үзэгүүд	2 ч	05.12 06.12	
51-52	Түргэн ё, удаан Ёо, ёо аялган абяан ба үзэгүүд	2 ч	07.12 11.12	Ёохор – 08.12
53-54	Түргэн е, удаан Еэ, еэ аялган абяан ба үзэгүүд	2 ч	12.12 13.12	
55-56	Түргэн ю, удаан Юу, юу аялган абяан ба үзэгүүд	2 ч	14.12 18.12	Тохорюун - 15.12
57-58	Зөөлэн ба хатуу тэмдэг ь, ъ	2ч	19.12 20.12	
59-60	Хашалган к абяан ба К,к үзэгүүд	2 ч	21.12 25.12	Онъһон үгэнүүд – 22.12
61-62	Хашалган в абяан ба В,в үзэгүүд	2 ч	09.01 10.01	
63-64	Хашалган п абяан ба П,п үзэгүүд	2 ч	11.01 15.01	Үбэл – 12.01
65-66	Хашалган ф абяан ба Ф,ф үзэгүүд	2 ч	16.01 17.01	
67-68	Хашалган ч абяан ба Ч,ч үзэгүүд	2 ч	18.01	Ёолко – 19.12

			22.01	
69-70	Хашалган ц абяан ба Ц,ц үзэгүүд	2 ч	23.01 24.01	
71-72	Хашалган щ абяан ба Щ,щ үзэгүүд	2 ч	25.01 29.01	26.01
73	Дабталга	2 ч	30.01 31.01	
74-75	Уншажа нурааб!	2 ч	01.02 05.02	Үзэглэл – 02.02
76-80	Буряад арадай нургаал	6 ч	06.02 07.02. 08.02 13.02 14.02 15.02	Эхэ эсэгийн нургаалнууд – 16.02